

Yıl: 4, Sayı: 17, Aralık 2017, s. 230-244

Osman ORAL¹

FAHREDDİN RÂZÎ'YE GÖRE İNŞİRÂH SÛRESİ'NİN PSİKO-SOSYAL İMÂNÎ HAKİKATLERİ

Özet

İnşirâh Sûresi, İslâm'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in mâruz kaldığı psikolojik ve sosyolojik sıkıntılar karşısında kendisini ve fakirlikten dolayı aşağılananları teselli etmek amacıyla nâzil olduğu düşünülmektedir. Sûrenin başında Hz. Peygamber'e, "Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?" şeklinde hitap edilerek kendisine sıkıntı veren maddî ve manevî ağır yükün üzerinden kaldırıldığı bildirilir. Daha sonra şanınin yüceltildiği vurgulanıp her güçlkle birlikte bir kolaylığın bulunduğu iki defa zikredilir. En sonunda Hz. Peygamber üzerinden bütün mü'minlere boş kaldığı zamanlarda psiko-sosyal işlerde bulunmaları, çaba sarf etmeleri ve Rabbe yönelmeleri emredilir. Bu makalede Fahreddin Râzî'ye (ö. 606/1210) göre İnşirâh Sûresi'nde inanç problemlerine çözüm arayışlarında İnşirah Sûresi'nin psiko-sosyal imânî hakikatleri incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnşirâh Sûresi, İmân, Psiko-Sosyal, Fahreddin Râzî

INSHIRAH (THE EXPANSION) SURAH'S PSYCHO-SOCIAL TRUTHS OF FAITH ACCORDING TO FAHREDDIN RAZI

Summary

Inshirah (The Expansion) Surah, in early Islam that happened to the Prophet in the face of difficulties psychological and sociological itself, and the comfort of those who were mistreated by poverty, it is believed that in order to was revealed. At the beginning of the period of The Prophet, "Have We not expanded thee thy breast?" that beset himself by being addressed in the form of financial and moral from the heavy load that has been removed, be informed. Then you are exalted,

¹ Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Kelâm ve İtikâdî İslâm Mezhepleri Anabilimdalı emekli öğretim üyesi. osman-oral@hotmail.com.

where are highlighted, and with every hardship comes ease two times where it is mentioned. Finally, all the believers through the prophet in his spare time, psycho-social movements are found in the fact that, to try to turn to Allah and ordered. This article examined and evaluated, in search of solutions to the problems of faith psycho-social signs leading to faith in Inshirah (The Expansion) Surah, according Fahreddin Razi (d.606/1210).

Keywords: Inshirah (The Expansion) Surah, Faith, Psycho-Social, Fahreddin al-Razi

GİRİŞ

Biyolojik hayatın merkezi olan kalp veya gönül, dinî terminolojide kişinin hem zihin hem duygu hayatıyla ilişkilendirilir. Çünkü imân, gönülde gerçekleşir ve kalbin fiilidir (Râzî 1981: II/27; 1996: 124). Yaradılışın en yüce gâyesi, evren ve olaylar üzerinde tefekkür ederek Allah'ı tanımak olduğu söylenebilir. Tüm noksan sıfatlardan münezze ve yetkin sıfatlarla muttasif olan Yüce Allah'ı, tanımak ve ona kulluk borcunu yerine getirme çabası, gönül huzurunun da kaynağıdır (13/28). Kur'ân'da kalb ile yakın anlamlı olan; sadr, fuad, akl, nefis ve lüb (elbâb) gibi bazı kavramlar da kullanılır. Mekke döneminde nâzil olan İnşirâh Sûresi, tebliğin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in mâruz kaldığı maddî ve manevî sıkıntılar ile ashabının fakirlikten dolayı sosyal hayatta aşağılananları teselli etmeye odaklıdır. Sûrenin başında Hz. Peygamber'e, "Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"(94/1) şeklinde hitap edilerek kendisine sıkıntı veren maddî ve manevî ağır yükün üzerinden kaldırıldığı bildirilir (Râzî 1981: XII/209).

Âyette (94/1) geçen "şerh-u sadr" veya "şakk-ı sadr" terkiplerinin Hz. Peygamber'in göğsünün melekler tarafından açılıp kalbinin üstün niteliklerle bezenmesini ifade ettiği nakledilir (Ahatlı, 2010: 38/309-210). Bu, muhtemelen imânî hakikatlerin Hz. Peygamber'e verilmesidir. Bu durumda şakk-ı sadr; göğsün yarılıp imânla doldurulması, melekî nurların üstün gelmesi, beşerî duyguların zayıflatılması ve kalp yapısının mukaddes âlemde gelecek feyizleri kabûle hazır duruma getirilmesi olabilir (Ahatlı, 2010: 38/309-210). İnşirâh Sûresi'ndeki şerh-i sadr; ilim, hikmet ve risâlet nuru ile yorumlanır (Râzî 1981: XXXII/2).

Cismanî şakk-ı sadr; âlimler arasında tartışılır ve bazı âlimlerce mu'cize türünden nebilere nübüvvet verilmeden önce olağanüstü olaylar yani "irhas" kabul edilir (Topaloğlu-Çelebi 2010: 158). Örneğin Kelâm, Felsefe ve Tefsir âlimi Fahreddin Râzî (ö.606/1210) bu hususta; mu'cizenin, peygamberlikten önce meydana gelmesi mümkün olup bu şekilde meydana gelen mu'cizeye, "irhâs" denilir (Topaloğlu-Çelebi 2010: 158), Böylesi irhâslar, Hz. Peygamber için çokça vaki olmuştur, der. Râzî'ye göre nebinin kalbi imân, hikmet ve hakikatle doldurulmuştur (Râzî 1981: XXXII/2). İnşirâh Sûresi'nde sadrın genişletilmesi, sırtındaki yükün kaldırılması, şân ve şerefının yüceltilmesi, meşakkatli ve zor işlerin kolaylaştırılması, boş vakitlerinde tekrar işe koyulmasının istenilmesi gibi zâhiren Hz. Muhammed'e anlatılanlar gerçekte bütün mü'minlere sorumluluk ve yüksek ahlâk açısından fert ve toplum hayatında birçok psiko-sosyal imanî hakikatlere de işâret etmektedirler (Râzî 1981: XXXII/2-4).

Bu çalışmanın amacı, felsefe ile mantığı kelâmî meseleler arasına katmasıyla zirveye çıkan müteahhirün kelâm döneminin önemli kelâm ve felsefe âlimlerinden Râzî'nin dikkatleri sunduğu hem fert hem de toplum hayatına yönelik psiko-sosyal hakikatleri İnşirâh Sûresi özelinde incelemektir. Bu makâlede Râzî'ye göre İnşirâh Sûresi'nde inanç problemlerine çözüm arayışlarında imânî hakikatler değerlendirilmektedir.

A. Hz. Peygamber'in Göğsünün Genişletilmesi

Râzî'ye göre, "Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?" (94/1) âyetindeki olumsuz ifade, istifham-ı inkarî için kullanılır. Dolayısıyla bu, onun göğsünün genişletilmiş ve rahatlatılmış olmasını ifade ettiğini gösterir. Sanki "Biz senin göğsünü genişlettik" demektir. Râzî'ye göre Hz. Peygamber'in göğsünün yarılıp temizlenmesi imân ve ilimle doldurulması yani şu rivâyette yer alan husustur: "Cebrâil, Hz. Peygamber'e geldi, göğsünü yardı, kalbini çıkardı ve o kalbi günahlardan iyice temizledi. Sonra onu ilim ve imânla doldurup göğsündeki yerine yerleştirdi." (Müslim 1981: "İmân", 261, 263, 264, 265; Buhârî, 1981: "Salât", 1, "Enbiyâ", 5).

Râzî, göğsün yarılmasını inkâr edenlerin olduğunu belirtir ve bu mu'cizenin "nübüvvetten önce olması mümkün değildir. Bir de günahlar maddi değil ki temizlensin" (Abdulcebbar 2013: II/432) tarzı Mu'tezilî itirazlarını Râzî eleştirir ve "mu'cize'nin nübüvvetten önce olması mümkündür ve buna "İrhas" denilir" der (Râzî 1981: XXXII/2). İslâmî literâtürde irhas; nebiliğe aday olan zatın, nebi olarak gönderileceğine delâlet eden harikulâde bir olaydır. Peygamberlik gelmeden önce meydana gelir (Kuşeyrî 1978: 469; Taftazânî 2013: 252). Örneğin Hz. İsa'nın daha beşikte iken konuşması, Hz. Muhammed'e çocukluğunda ve gençliğinde bazı ağaç ve taşların selam vermesi (Mâtürîdî 2005: 295-6), Hz. Peygamber'in daha çocukken dâima bir bulutun gölgelemek için takip etmesi gibidir (Taftazânî 1998: V/11).

Râzî, Cebrâil'in, Hz. Peygamber'in kalbinden yıkayıp temizledikleri bu siyah kanın kalbin günahlara meylinin ve taatlardan uzaklaşmasının bir alâmeti olmasının mümkün olduğunu belirtir (Râzî 1981: XXXII/2-3). Allah Hz. Peygamber'den günahlara meylini giderince bunun, o kalbin sahibinin, günahlardan kaçınıp, taatlara devam eden birisi olduğuna bir alâmet olmasını istemiştir. Bunun, melekler için, âdeta o kalp sahiplerinin ma'sum olduğuna bir alâmet gibi olması, akıldan uzak görülecek bir şey değildir. Râzî'ye göre Allah dilediğini yapar, istediğine hükmeder yani Allah onun kalbini bu şekilde temizlemek murad etmiş ve bu şekilde temizlemesi pekâlâ mümkündür (Râzî 1981: XXXII/2-3).

Râzî, göğsü genişletmekten maksadın, marifetullah ve taatla ilgili olmasının mümkün olduğunu da belirtir. Râzî bu konuda bazı yorumların yapıldığını söyler. Örneğin Hz. Peygamber, cinlere ve insanlara nebi olarak gönderilince, kalbi, cinlerin ve insanların karşı koyuşundan ve Allah'ın dışında kalan her ma'battan ve onların âbidlerinden uzak kalıp insanlar tarafından dışlanmasından ötürü sıkılmaya başladı. Böylece Allah, ona üstlendiği her şeyi kapsayan ve onun nezdinde, katlandığı her türlü sıkıntıyı küçülten âyetler verdi. Bu, Allah'ın tek bir gâye-düşünce haricinde kalbinde hiç bir şey bırakmaması sûretiyle oldu. Artık kalbinde, psiko-sosyal maişet, çoluk-çocuk derdi diye bir şey kalmadı. Müşriklerden kendisine gelen eziyetlere de aldırış etmez oldu. İnanmayanlar onun gözünde, sinekten daha aşağı bir duruma düştüler. Dolayısıyla da artık onların tehditlerinden korkmuyor ve onlarda olan şeylere meyletmiyordu. Bu açıklamalara göre şerh ve gönlün açılması maddî olarak göğsü ve kalbi açmak veya yarmaktan ziyâde manevî olan bu neşe ve ferahlık manasında anlaşılabilir. Böylece "göğsün genişletilmesi", "Allah hidâyetini dilediği kimselerin, göğsünü İslâm'a açar; dalâletini dilediği kimselerin ise göğsünü daraltır" (6/125) âyetinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in göğsünün İslâm hakikatlerinin kabulü için açılmasıdır (Râzî 1981: XIII/186-7).

Râzî'ye göre bu durum, hidâyet ve dalâlet meselesini de izah ettiği söylenebilir. Yani kuldun imânın sadır olması onun kalbinde, imanın daha faydalı ve maslahata daha uygun olduğuna dâir Allah'ın bir bilgi yaratmasından sonra olur. Hidâyet; yol göstermekten yani

delillik yapmaktan ibarettir. Kalpte böylesi bir bilgi meydana geldiğinde, kalb o işi yapmaya meyl eder ve o kişinin nefsinde, o işi yapmak için daha fazla bir arzu meydana gelir ki, işte göğsün imâna açılması budur (Râzî 1981: XIII/188 vd)

Hız. Peygamber'e "Ey Allah'ın Rasûlü, göğüs genişletilir mi?" diye sorulunca Hız. Peygamber, "Evet" der. "Bunun alâmeti nedir?" dediklerinde Hız. Peygamber: "*Aldanma diyarına meyletmemek, ebedilik yurduna yönelmek ve gelmezden önce ölüm için hazırlıklı olmak*" (Buhârî 1981: "Rikâk", 3-4, 42; Müslim 1981: "Zühd", 5) diye cevap verir. Râzî'ye göre bu hadis, Allah'a, va'd ve va'idine karşı arzulu olmasını ve ölüm için hazırlanmasını gerektirdiğini anlatır. İnsan, âhiret işiyle meşgul olmanın daha fazla faydalı ve hayırlı olduğunu; dünya işiyle uğraşmanın ise, daha çok zararlı ve şerli olduğunu düşünür. Ya aklî delil veya tecrübe yahut taklîd ile kat'iyet kazanırsa, âhiret hususundaki arzusu, işte mutlaka bu inanca dayanır ki, Râzî'nin düşüncesinde "âhiret yurduna yöneltmek"den maksat budur (Râzî 1981: XIII/188 vd). Böylece dünyaya rağbet etmeme arzusu meydana gelir ki, aldanış yurdundan uzaklaşmadan maksat da budur. Râzî'ye göre bu durum, ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanma dünyaya iltifat etmemeyi, âhirete de arzu ve rağbet duymayı da içerir. Bir şeyi yapmaya sevk eden sebebin, mutlaka o şeyin varlığından önce gelmesi, bulunması gerekir. Böylece göğsün imâna açılması, imâna sevk eden sebep olduğu düşünülebilir. Âyetin zâhiri, göğsün açılmasının, müslüman olmadan önce bulunduğunu ihsas ettirmektedir (Râzî 1981: XIII/188 vd). Râzî'ye göre bu hâl, küfür tarafı için de aynıdır. Yani bir kimse, İslâm'dan ve kurallarından nefret etmesi ve İslâm'ın ona ağır gelmesi bakımından, zorla göğse tırmanmaya çalışan kimse gibidir. Bu teklifin gönüllere ağır gelmesi gibi, imân da kâfirin gönlüne ağır gelmektedir (Râzî 1981: XIII/188 vd).

Bu psikolojik durumu Râzî, kendi nefsinin hallerini gözden geçiren her akıllı insan, nefsinin dâima değişiklikler ve hâlden hâle geçişler içinde olduğunu müşâhede eder. Sonra bu değişikliklerde baskın çıkanın, esenlik, huzûr, güzellik ve rahatlık olduğunu gördüğünü söyler (Râzî 1981: I/185 vd). Bu hâl, temelde kalbî, mânevî ve derûnî temelinin yanı sıra, onun dışı yansıması ile fiile dönüşen, iş ve eylem olarak bireylerin sosyal hayatta etkinliklere katılımıdır. Bu, bireyin ahlâkî eğitimi yani nefis/içgüdü/içben terbiyesi ile başlar. Eğitilmiş bireylerden oluşan toplumlar yaşanabilecek ideal topluluklardır. Nefsin terbiyesi ve onun üzerinde egemenlik kurulmasının özünde önce kendine, hayata ve diğer varlıklara saygı söz konusudur (Râzî 1981: I/185 vd).

Göğsün genişlemesi ile ilgili Râzî'nin verdiği diğer bir yorum da şu şekildedir: Hız. Peygamber'in göğsü genişledi, açıldı. Böylece bütün işleri, canı sıkılmadan, morali bozulmadan ve endişeye kapılmadan yapar hale geldi. Öyle ki ister sıkıntılı, ister huzurlu anlarında olsun, hep gönlü ferah ve görevini îfa ile meşgul hâle geldi. O halde "şerh", genişletmek demek olup, mânâsı gamdan, kederden, üzüntüden kurtarmaktır. Çünkü araplar, gammı, kederi, endişeyi, "*göğüs darlığı*" diye ifade ederler. Bu tıpkı, "*Andolsun Biz, senin göğsünün daraldığını biliyoruz*" (15/97) âyetinde olduğu gibidir (Râzî 1981: XXXII/3; XIX/220-1).

Râzî, âyette kalb yerine niçin sadr kelimesi kullanıldığının izâhını şöyle yapar: "Çünkü vesvesenin yeri, Allah'ın "*şeytan, insanların sadırlarına vesvese verir*" (114/5) buyurduğu gibi "sadr" yani göğsüdür. Bu vesveseyi gidermek ve bunu, hayır duygularıyla değiştirmek, şerh-i sadr "göğsü açmak"tır" (Râzî 1981: XXXII/3). Râzî, "şerh" işini, kalbe değil de, Allah'ın özellikle "sadr"a tahsis ettiğinden dolayı olduğundandır, der. O'na göre kalb, aklın ve marifetin (bilginin) yeridir. Şeytanın esas hedef kalesi olan göğse yönelir. Orada ufacak bir gedik buldu

mu, oraya hücum eder, ordusunu oraya indirir ve orada gammı, kederi ve hırsı yayar. Böylece de kalb sıkışır, daralır. Ne taatında lezzet, ne İslâm'ında tat bulur. Kişi düşmanını en baştan kovar, mağlub ederse, düşman engellenmiş, emniyet meydana gelmiş; göğsü genişlemiş ve kulluğunu İfa ile psiko-sosyal fiilleri rahat yapar hale gelmiş olur (Râzî 1981: XXXII/3).

Râzî, Allah niçin, "Elem neşrah leke sadrake" buyurmuş da "Elem neşrah sadrake" buyurmamıştır? diye sorulursa buna şöyle cevap verir: *Birincisi*; Sanki "lâm, lâma karşılıktır. Çünkü sen, bütün taatlarını benim için (li'l-lâh) yapmaktasın. Allah, "*Ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım*" (51/56) ve "*Beni zikretmek için namaz kıl*" (20/12) ifadelerinde olduğu gibi ben de yaptığım tüm şeyleri senin için (li-eclike) yapıyorum, demek istemiştir. *İkincisi*; âyetin bu ifadesinde, risâlet görevinin sağladığı tüm faydaların Hz. Peygamber'e yönelik olduğuna dikkat çekme vardır. Buna göre Allah, sanki "Senin göğsünü, Benim için değil, senin için genişlettim" demek istemiştir (Râzî 1981: XXXII/3).

Yine Râzî, Allah niçin, "Biz genişletmedik mi?" demiş de, "ben genişlettim" dememiştir, diye sorar ve şöyle cevaplar: Buradaki mütakellim (Biz) nûnunu, ta'zim (saygı ve büyüklük) ifade eden nûn mânâsına alırsak, âyetin mânâsı, İn'âm edenin yüceliği, nimetin yüceliğine delâlet eder. Böylece bu, "göğsü genişletme" işinin, kühünü akılların eremeyeceği çok büyük bir nimet olduğuna delâlet etmiş olur. Eğer çoğul "nûn"u olarak alırsak, bu hususta meleklerim de çalıştı. Böylece sen, etrafında, sağında-solunda meleklerin dönüp dolaştığını gördün ve kalbin güç buldu, kalbi kuvvetlenmiş olarak, bu peygamberlik görevini yerine getirdin; böylece karşındakilere bir heybet arzettin de bundan dolayı sana zahmet veremediler. Eğer sen, kalbi daralmış bir kimse olsaydın, onlar sana mutlaka gülerlerdi. Râzî, kalbinin kuvvetini onlar için korku salan, göğsünün genişletilişini de onlar için darlık yapan o yüce Allah'tır, demektedir (Râzî 1981: XXXII/3).

Gönlünü imâna açan ve inşirâh bulan kişi, bu dünyada yalnız olmadığını bilmekte, onu duyan, gören, ona şah damarından daha yakın ve zor durumda kaldığında yardım eden bir varlığın olduğunu hissetmektedir. Bu his öylesine güçlüdür ki, inanan insanın ruhî darlığa düşmesine engel olur. Gönlünde imân olan kişi de depresyon belirtileri, karamsarlık, dalgınlık, unutkanlık, yoğunlaşma güçlüğü, gerginlik, bunaltı ve endişe hali olmaz (Tarhan 2004: 102 vd). Çünkü gönül, Allah'a imân etmekle inşirah/rahatlama bulur. Allah birçok âyette dünya ve âhirette mutluluğunun reçetesinin "imân" olduğunu vurgulamaktadır (2/62, 82; 4/57; 10/64; 30/15) Hz. Peygamber "*kalbinde zerre kadar imân olan ateşe girmez*" (Tirmizi 1981: "Cehennem", 10). ; "*Şirke bulaşmadan imân ile Allah'a kavuşan kurtulur*" (Buhârî 1981: "Tevhid", 33; Müslim 1981: "İman", 153) diyerek imânın huzur ve mutluluğa ileten unsur olduğunu dile getirir (Râzî 1981: XXXII/3).

Râzî'ye göre gönlünü kendi özgür iradesiyle İslâm ve imana açanlara Allah hidâyet verir, yani sebepler yaratıp gönlünü imâna sevk eder. İşte göğsün imâna inşirâhı ve tasdik etmesiyle kalbin ameli imân gerçekleşmektedir. Böylece dünyada zorlukların üstesinden gelebilmeyi ve Rabbine yönelmeyi dileyen kişinin göğsünün imânla, Allah'ı zikir ve güzelliklerle doldurulması gerekmektedir. Allah'tan başkaları kişiye gerçek manada yardım edemediğinden insan Allah'a en temel ihtiyacı olan hava ve su kadar muhtaçtır (Carrel 2001: 32 vd). Muhtaç olduğu Yaratıcı'yı zikretmek ve O'na ibâdet, ruha canlılık katar, umudu güçlendirir, rahatlatma ve mutluluk duyguları verir. Stres ve kaygıya sebep olan anlayış ve psikolojiyi giderir. Duhâ Sûresi'nde vahyin gecikmesiyle endişe içerisinde "Rabbin seni unuttu" ifadeleriyle ruhi sıkıntıda olan Hz. Peygamber'e "*Andolsun kuşluk vaktine ve sakinleştiği zaman geceye ki*

Rabbini seni unutmadı ve darılmadı” (93/3) denilerek korku-kaygı gerilim tamamen yokedilmiş, inanan insanın hiçbir zaman yalnız ve güvensiz olmadığı hakikatı vurgulanmıştır. Hz. Mûsa'nın *“Rabbim, yüreğime, gönlüme ferahlık ve genişlik ver. İşimi kolaylaştır. Dilimde bulunan düğümü çöz”* (20/25-26) diye bulunduğu istekte aynı psikolojik kaygıyı görülebilir (Râzî 1981: XXXI/210-1). Hz. Peygamber, içinde yaşadığı toplumun sapıklıkları sebebiyle göğsünü daraltan sıkıntı ve huzursuzluklardan kurtarılması, ilâhi vahiylerle gönlünün huzur ve sükûna kavuşturulduğu söylenilebilir. Râzî'nin düşüncesinde kalb, Hz. Allah'ın azâmetini araştırmaya ve müşahedeye yöneldiği zaman ise, kalpte nurlar ve ilahî ışıklar hâsıl olur. İşte kalp o zaman sükûna erer (13/28), mutmaîn olur (Râzî 1981: XXXI/210-1).

Gönül, imân ve güzelliklerle dolduğunda huzûr ve mutluluk dışarıya yansır. Hz. Peygamber'in gönlünün maddî ve manevî bütün kirlilerden temizlenerek imâna ve marifete açılması gibi, mü'min kişinin hayatına inanç ve ritüelleri içten, samimi bir tavırla ifası, onun anlamlı, kendisi ve çevresiyle barışık bir hayat yaşamasına imkân verir; ümitsizliğe ve boşluğa düşmesini engeller (Oral 2017: 10 vd). Böylece dünyada zorlukların üstesinden gelebilmeyi ve Rabbine yönelmeyi dileyen kişinin göğsünün imânla kulluk şuurunda her an göz açıp kapayıncaya kadar bile boşluk bırakmadan Rabbe yönelerek durması da gerekir. *“İnananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur”* (13/28) âyetine göre imân eden gönüller huzur ve sukûn bulur (Râzî 1981: XXXI/210-1).

Birey ve toplum hayatında bunun etkileri güzel davranışlar ve ahlâkî erdemler olarak da tezâhür eder. Allah âdeti, "Sen, varlık, hayat, akıl ve kudret hakkına hiçbir şeye sahip değilken, mahzâ yokluk halinde iken, seni ilk önce eğitip büyüten, terbiye eden, bakan Benim. Çünkü seni, yoktan var ettim ve sana, bütün bunları ben verdim! Demek ki sen, başıboş bırakılmışken, bütün bunları sana veren ve seni, zâyi etmeyen Benim" (Râzî 1981: XIX/15-6) diyerek kulun gönlüne kendisinden başka sevecek varlık konulmamasını istemektedir.

Râzî'nin felsefesinde gönlün imâna açılması büyük nimetlerden birisidir. Çünkü nefsin komutanı kalptir. Allah, onu kuvvetlendirip, ondaki endişe, stress ve korkuyu gidermek sûretiyle mü'minlerin kalplerini pekiştirdiğini beyan etmektedir. Dolayısıyla Allah, *“Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”* (94/1) ifadesindeki nebiye yapılan bu hakikâtin nebinin üzerinden bütün insanlara da olabileceğini belirtmektedir (Râzî 1981: XIX/15-6).

B. Hz. Peygamber'in Üzerindeki Vizir/Yükün Hafifletilmesi

Râzî'ye göre *“Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?”* (94/2-3) ifadesinde Hz. Peygamber'in üzerindeki vizir'in yani ağır yükün kaldırıldığı belirtilir. Râzî'nin belirttiğine göre dilciler, *“vizir”* kelimesinin "ağırlık" anlamına geldiğini, bunun "yük" anlamı gibi olduğunu, "onu taşıdım" denildiğini, daha sonra da, kendisini yapanların sırtına ağır geleceği için, günahlara *“evzâr”* denildiğini söylerler. Râzî'ye göre Allah *“hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez”* (17/15) buyurmuştur ki bu, "hiçbir kişi, başka birinin günahını taşımaz, taşımayacaktır" demektir (Râzî 1981: XII/209).

“Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?” (94/2-3) âyetiyle bu vizirin günâh olduğu ve Hz. Peygamber'in günah işlediği eleştirisi de yapılır (Râzî 1981: XXXII/4-5; 1986: 151; Murtaza 1376: 161 vd). Râzî'ye göre "vizir", günah yükü olsa *“Onlar vizirlerini yüklenirler”* (6/31) âyetinde olduğu gibi Allah'ın "geçmiş gelecek günahlarını bağışlamak için..." (48/2) âyetindeki gibi olmayan günah yükünden veya ümmetinin gelecekteki günahlarına tedirgin olmaması için olmalıdır (Râzî 1981: XXXII/4-5). Râzî'nin düşüncesinde *“vizir”* kelimesiyle

ifade edilen günâh, nübüvvet öncesi döneme âit olabilir. Küçük günâhı ya da en iyiyi terk etme tarzında da olabilir (Râzî 1981: XXXII/4-5; 1986: 151). Buradaki "vizr", "günah"tan başka bir manaya hamledilebilir. Buna göre murad, hakkıyla yerine getirme, gereklerini ifa etme ve hukukunu görüp gözetmeden ötürü, Hz. Peygamber'in sırtına ağır gelen, nübüvvet yüklerinin hafifletilmesidir. Dolayısıyla Allah, işte bu yükü ona kolaylaştırmış ve böylece yükünü ondan almış, o, nübüvvet yükünü kolay taşır hale gelmiştir. Diğer bir yorumla da "vizr", Hz. Peygambere sanki kendi günahı gibi ağır gelen, ümmetin günahlarıdır. "Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile" (47/19) âyetinde olduğu gibidir (Râzî 1981: XXIII/61).

Allah, "Sen onların içinde olduğun sürece, Allah onlara azab etmeyecek" (8/33) buyurup da böylece dünyada onlara azab etmeyeceğine, Hz. Peygamber'e garanti verip, öbür dünyada da onlara şefaath edebileceği va'dinde bulunmaya kadar, ümmeti hakkında ne yapacağını bilemiyordu. Bu, "sadır olması halinde, sırtına ağır gelecek olan, böylesi günahlardan koruduk" demektir. Mecazî olarak, "koruduk" yerine, "kaldırıp attık" ifadesi kullanılmıştır (Râzî 1981: XXIII/4-5). Râzî'ye göre Hz. Peygamber, kavminin imân etmeyip şirkte ısrar etmesi üzerine içinden üzüyor ve kendini harab ediyordu. Kendisi ve ashabı güçsüz durumdaydılar. Allah, onun adını ve davasını yüceltti. O vakit yükünü üstünden almış oldu. Bir başka âyette (47/4) vizr aynı kelime bu anlamda geçer. Günâhın yük olarak isimlendirilmesi, işleyene ağırlık ve yük olur. Mâtürîdîye ekolünün imamı olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), günâh anlamının burada verilmesinin tutarsız olduğunu söyleyerek, anlamın "nübüvvet ve risâlet görevinin ağırlığını hafifletmek" olarak yorumlanabileceğini söyler (Mâtürîdî 2005: XVII/255).

Râzî'ye göre güçlük belâ ve hüznülere kolaylık da hüznünden kurtulmaya benzer. Yani Allah, elçisinin davasını ve adını yüceltince yük üzerinden alınmış oldu. Râzî, burada günâha yük ismi verilmesi mecaz olup Hz. Peygamber'in ismetine zarar verecek durum olmadığını söyler (Râzî 1981: XXXII/4-5; 1986: 151). O'na göre peygamberlerin, küçük günah işleyebileceklerini söyleyenler, âyetteki "vizr"i küçük günahlar manasına almışlardır. Buna karşı, Allah'ın, "sırtına ağır gelen o vizr" ifadesi, bunların büyük günah olduğuna delâlet eder. Râzî, küçük günahlar bağışlanmış olmasına rağmen, "sırta ağır gelen", "beli kıran" olarak tavsif edilmeleri, Hz. Peygamber'in, kendinden böyle bir şey sadır olması halinde, alabildiğine gamlanmasından ve buna son derece pişmanlık duyacağından ötürüdür, demektedir. Râzî, "zail olacak mükâfat büyük olduğundan dolayı bu şekilde bir tavsif yapılmıştır", der (Râzî 1981: XXXII/4).

Râzî, "Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?" (94/2-3) ifadesiyle Hz. Peygamber'in sırtından tebliğindeki ağırlığın yükünün veya ümmetin günahlarının hafifletildiğinin haber verildiği kanaatindedir. Yani bu ayet; tövbe, istiğfar ve şefaath ile inananlara âit günahların hafifletileceğini müjdelemektedir. Kişinin bu konuda imânî ne kadar güçlü olursa, yaşanan olumsuzluklarda onları kabul etmek de o kadar kolay olur. Aksi hâlde kişi isyan eder, olanları kabul etmez ve ruhundaki dengesizlikler onu huzursuzluğa sürükler. Bu şekilde kişi, hayat imtihanında da başarılı olamaz. Çünkü "Darlık veren de (kabz), bolluk veren de Allah'tır" (2/245) âyetinde belirtildiği gibi maddî ve manevî endişelerin giderilmesi, telaş ve heyecanın kaybolup istikrâr ve huzurun gönülde yerleşmesi, zorluklara tahammül gücünün artırılmasıdır. Böylece bu, nebi ile beraber birey ve toplumların psiko-sosyal meşakkat ve zorluklara direnmede sabır ve tahammül ile başarının elde edilmesine işârettir (Râzî 1981: VI/182).

Sosyal bir varlık olan insanın maddî anlamdaki beslenme, korunma, sağlık ve barınma vb. gereksinimlerinin yanında ahlâk, sevgi, aidiyet, doğruluk, güven, hoşgörü, yardımlaşma gibi psiko-sosyal ihtiyaçları da bulunmaktadır (Fârâbî, 1994: 21; 1995: 35). Bunların yerine getirilmesi bireyleri, âileleri ve dolayısıyla toplumları mutlu ve huzurlu kılacaktır (Fârâbî 1995: 73 vd; Şahinkaya 1979: 42 vd). Her ne kadar kötü olursa olsun nefsi ıslah ve terbiye edip disiplin altına almak ve eğitilmiş nefisten güzel davranışlar için yararlanmak yani akıl ile nefsi kontrol altına almak mümkündür (Hökelekli 1998: 22 vd, 323 vd). Râzî'ye göre nebiyi psiko-sosyal dertlerden kurtaran Allah, mü'min kulları da takva azığı ile maddî ve manevî yüklerden kurtarmaktadır. "*Biliniz ki azıkların en hayırlısı takvadır*" (2/197) Takva, yasak olan şeyleri bırakmak, vacip olanları yapmaktan ibarettir (Râzî 1981: V/182).

Râzî'nin düşüncesinde, dünyada yolculuk ve dünyadan yolculuk olmak üzere insanın iki yolculuğu vardır. Dünyada yolculuğun azıkları yiyecek, içecek, binek ve mal gibi maddî unsurlar iken; dünyadan yolculuğun azıkları marifetullah, muhabbetullah ve Allah'ın dışındaki bütün varlıklardan yüz çevirmektir. Dünya azığı kişiyi muhtemelen bir azâbtan kurtarır; ahiret azığı ise hem dünyanın sıkıntılarında hem de âhiretin dertlerinden kurtarır. Dolayısıyla İnşirâh Sûresi'ndeki "*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*" (94/2-3) ifadesi nebi ve ümmeti nezdinde gönülden imân eden mü'minler için bu hakikat yani hem dünyanın sıkıntıları hem de âhiretin dertlerinden kurtulma imkânı gerçekleşmiş olabilmektedir (Râzî 1981: V/182).

C. Nebiler, İsmet Sahibidirler

Râzî'ye göre İnşirâh Sûresi'ndeki "*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*" (94/2-3) ifâdesinde Hz. Peygamber'in üzerinde bulunan maddî ve manevî yükün kaldırılmasıyla onun korunduğuna; yani ismet sahibi olduğuna bir delil vardır. Bu delil, nebilerin diğer insanlardan daha çok sorumluluk sahibi olduklarından dolayı hiçbir günâhı kasıtlı olarak yapmayacaklarını ve onların korunduğunu ortaya koymaktadır (Râzî 1986: 40; 1981: III/7-8). Ehl-i Sünnet anlayışı içerisinde nebilerin ismeti konusunu sistematik bir şekilde genişçe ilk defa ele alan Râzî olduğu söylenebilir. O, konuyla ilgili "*İsmetü'l-Enbiya*" adlı müstakil çalışmasının gerekçesini de nebilerin ismetini konusunu kabul etmeyen, onlara günâh işlemeyi, çirkinliği ve kötülüğü isnad eden akımlara karşı nebileri ve onların getirdiği vahyin korunduğunu, kelâmî metotlarla ispatlamak olduğunu belirtmiştir (Râzî 1986: 37).

Râzî'nin düşüncesine göre nebilerin nübüvvet zamanında bilerek büyük veya küçük günâh işlemeyip ma'sum olduklarını ama unutma ve dalgınlıkla sürçme/*zelle* türünden küçük günâh işleyebilmelerinin câiz olduğudur (Râzî 1986: 37 vd). Eğer nebiler büyük günâh işlemiş olsalardı ümmetin diğer günâhkarlarından daha sert bir şekilde hemen kınanmayı hak etmiş olurlardı. Râzî, böyle bir sonuç batıl olduğu gibi büyük günâh işlemleri de batıldır, der (Râzî 1986: 41; 1978: 222). Aynı delillendirmeyi Mâtürîdî de yapar. O'na göre Yaratıcı'nın bu zelleleri ifşa ve ızhar etmesinin hikmetini diğer insanlara uyarı ve ikaz için istemiş olabileceğidir (Oral 2014: 113 vd). İnsanlar nebilerin Allah katındaki konularının büyüklüğüne rağmen işlediklerinden itaba uğramaktan uzak olmadıklarını bilsinler. Küçük bir sürçme/*zelle* böyle ikaza duçar oluyorsa diğer insanların günâhları da elbette ikaza müstahak olacağı idrak edilebilir (Mâtürîdî 2015: V/314-5). Çünkü nebilerin zelleleri sonrasında hemen ikaz edilip uyarılmaları Allah'tan daha fazla korkmalarına sebep olmaktadır. (Mâtürîdî 2015: XVI/205-206; Oral 2017: 255-6).

Râzî'ye göre şâyet nebilerden günâh sadır olsaydı, fasık olurlar ve onların şehâdetleri kabul edilmezdi. Çünkü fasık'ın şehâdetinin kabul edilmesi âyetle (49/6) yasaklanmıştır. Râzî, "Dünya hali için şehâdeti kabul edilmeyenin kıyamet gününe kadar baki dinlerdeki şehâdeti nasıl kabul edilir?" diye sorar ve Allah'ın kıyamette herkesin üzerine Hz. Muhammed'in şehâdetini kabul edeceğini haber vermekle (2/143), elçilerin ismet sahibi olduklarını bildirdiğini söyler (Râzî 1986: 41; 1978: 222).

Râzî'ye göre kıyamet gününde bütün Rasüllere şehâdet eden bir kişinin Cennette şehâdetinin kabul edilmeme durumu mümkün değildir (Râzî 1986: 41). Râzî'ye göre şâyet nebiler günâh işlemiş olsalardı, kötülüğü engelleme görevi gereğince bu fiillerini engellemek diğer mü'minlere vacip olurdu. O, eldeki delillerin iyiliği emir ve kötülüklerden vazgeçirmeye ve engel olmaya çalışmanın farz olduğunu gösterdiğini söyler (Râzî 1986: 41-2; 1981: III/8). Bu durumda nebilere engel olmak ve onları incitmek ise "*Allah ve Rasûlünü incitenlere Allah, dünyada ve âhirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır*" (33/57) âyete göre câiz değildir. Mâtürîdî'ye göre bu âyet nebilerden ezayı gerektirecek bir durum sadır olmayacağına ve ismetine delildir (Mâtürîdî 2005: XI/382-384). Böylece Râzî'nin düşüncesinde bu delille nebilerin günâh işlemesini düşünmek bile mümtenidir (Râzî 1986: 41-2; 1981: III/8).

Râzî, "*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*" (94/2-3) âyetiyle eğer Hz. Muhammed'den günâh ve fisk sadır olsaydı ona itaat edilmesi câiz olmaması gerekirdi. Gerçekte ise Allah "*Rasûle itaat edin*" (3/31) buyurur. Râzî'ye göre fisk fiiline itaat edilmeyeceğine göre demek ki nebinin fisk/günâh işlemesi bu iki batıl sonucu doğurur ki nebiden fisk sadır olması muhaldir, mümkün değildir (Râzî 1986: 41; 1996: 99-100). Âyete göre (38/82-83) şeytan ihlâslı kulları saptıramaz. Allah, "*Şüphesiz biz onları, ihlâslı kimseler kıldık*" (38/46) ifadesiyle Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub nebilerin içten, ihlâslı kullar olduklarına şahitlik etmektedir. Yine Hz. Yûsuf hakkında Allah: "*Andolsun o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı*" (12/24) buyurmaktadır. Râzî'ye göre şeytan, ihlâslı nebileri asla saptıramadığına göre bu âyet onların ihlâslı kul olduğunu belirtmekte ve masiyet işlemediklerine delâlet etmektedir (Râzî 1986: 44; 1981: III/8).

Âlimler, nebilerin meleklerden daha üstün olduklarını söylemişlerdir (Râzî 1987: VIII/81). Meleklerin günâh işlemediği gerçeği ise birçok âyetin delâletiyle sabittir (16/50; 21/20, 27; 35/1). Eğer nebiler günâh işleselerdi fazilet bakımından meleklerden daha üstün olamazlardı. "*Yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanları yoldan çıkan arsızlar gibi mi tutacağız?*" (38/28) âyetine göre muttakiler herhalde nebiler olmalıdır. Dolayısıyla Râzî'nin düşüncesinde melekler gibi nebiler de ismet sahibidir (Râzî 1986: 46).

"*Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi amel işlerse, biz ona hoş ve huzurlu bir hayat yaşatırız ve yine şüphesiz böylelerini, yapa geldikleri en güzel şey neyse, ona göre ödüllendireceğiz*" (16/97) âyeti gereği nebiler gibi kulluk ve salih amel peşinde koşan mü'minleri, Allah'ın kötü akıbetten koruyacağını, huzur ve mutluluk içinde hayatlarını sürdüreceğini va'detmektedir (Râzî 1981: XX/115-6). Râzî'ye göre Allah, iman edenleri korumakta ve nankör olan herkesi sevgisinden de mahrum etmektedir (22/38; Râzî 1981: XXIII/38-9). Eğer bireyler, Allah rızası için İslam'a ve Müslümanların psiko-sosyal dertlerine yardım ederlerse Allah da onlara dünya ve âhirette yardım etmektedir (47/7). Bunu onların gönüllerinde huzur, sukûnet indirerek ayaklarını sağlamlaştırmak sûretiyle de yapar (Râzî 1981: XXVIII/49).

Hız. Peygamber'in geçmiş ve gelecek günâhları bağışlandığı ifade edilerek bu endişe ve kaygı giderilmiş (48/2), Allah günah işleyen ümmetinin şirke bulaşmayan günahlarını tevbe istiğfarla âhirette de şefaatile affedecek müjdesiyle de Hız. Peygamber rahatlatılmıştır. Râzî'ye göre İnşirâh Sresi'ndeki "belini büken yknt üzerinden kaldırmadık mı?" (94/2-3) ifadesi, nebilerin ismet sahibi olduklarını ve nübüvvetin hikmeti korunduğuna işâret ettiği gibi, kulluk peşinde psiko-sosyal işlevler yapma yolunda koşan iyi kulların da dünya ve âhirette korunacağına işâret etmektedir (Râzî 1981: XXXII/4-5).

D. Elçilerin şnının Yüceliği

Râzî'ye göre "Senin şnını yükseltmedik mi?" (94/4) yetiyle, özelde Hız. Muhammed'in peygamber oluşu, isminin arş üzerine yazılışı, yerde ve gökte meşhur oluşu anlatır. Kelime-i şehadette ve tahıyyatta Hız. Muhammed'in adının, Allah'ın adıyla birlikte zikredilişi, nminin önceki kitaplarda yer alışı, her tarafa yayılışı, kendisiyle peygamberliğin noktalanışı, hutbelerde, ezanlarda ve kitapların başlarında ve sonlarında zikredilişidir. "Allah ve Rasl râzî edilmeye en mstehktırlar" (9/62); "Kim Allah ve Raslne itaat ederse". (4/69); "Allah'a ve Raslne itaat edin" (4/59) gibi âyetlerde, Kur'ân'da, Hız. Muhammed'in isminin Allah'ın ismiyle birlikte zikredilişi; Allah diğer peygamberlere, "Ey Mûsa, Ey İsa" diye isimleriyle seslenirken, ona, "Ey Rasl, Ey Nebi'" diye hitab edişi gibi şeylerin tümünü içine alır (Oral 2017, 10).

Râzî'ye göre bu yet (94/4), Allah'ın, Hız. Muhammed'i kalblerde, insanların zikrinden hoşlanır bir biçimde yerleşmesini de içine alır. Bu, "Rahman onlar için bir sevgi verir" (19/96) yetinin beyan ettiği manadır. Râzî'ye göre Allah, sanki şöyle demek istemiştir: lemi, sana tabi olanlar ve seni sevenlerle doldurdum. Hepsini de seni övüyor, sana salat- selam getiriyor ve sünnetini sürdürüyorlar. Hatta farz namazlardan her birinin yanı sıra mutlaka sünnet namazlar var. Sana tabi olanlar, farzlar hususunda Benim emrime; sünnetler hususunda da senin emrine uyuyorlar. Çünkü "Kim Rasûle uyarsa, Allah'a uymuş olur" (4/80) ve "şüphesiz sana biat edenler, gerçekte Allah'a biat etmişlerdir" (48/10) sultanlar bile sana tabi olmaktan, yoluna gitmekten yüz evirmemişlerdir. Kıraat limleri, senin getirdiğin yetleri ezberliyor; müfessirler, senin getirdiğin Kur'ân'ın mnlarını tefsir ediyor; vaizler de senin öğütlerini tebliğ ediyorlar. Hatta âlimler ve hükümdarlar, senin için hizmete koşuyor; kapılar ötesinden seni selamlıyor, yüzlerini senin Ravzanın toprağına sürüyor, şefaatinini umuyorlar. ř halde senin nam ve şerefn kıyamete kadar sürecektir (Râzî 1981: XXXII/4-5).

Hız. Peygamber'in şnının yüceltilmesi ř nasslarda da görülebilir. Hız. Peygamber ve ümmetine bir aylık mesafede olan düşmanın içine düşen bir korku ile yardıma mazhar olma şnı ve şeref verilmiştir (Buhri 1981: "Salat", 56; Müslim 1981: "Mesacid", 3). O, son peygamber (33/40) olduğundan risleti evrensel olup cinleri de içine alır (46/31). Hanımları, mü'minlerin annesidir (33/6). O'nun geçmiş ve gelecek günâhları affedilmiştir (48/1-2). Peygamberlerden söz alınmış (3/81), O'na Kevser ve Makm-ı Mahmd verilmiş (17/79; 108/1) ve ganimetler hell kılınmıştır (8/41). O, lemlere rahmet olarak gönderilmiştir (21/107). Ehl-i Kitap tarafından bilinmesidir (2/146). Getirdiği din, Allah tarafından korunmasıdır (15/9). İsmiyle hitap edilmememiştir (5/67; 24/63; 73/1). Kendisine itaatın Allah'a itaat olup (7/158; 3/31-32; 4/80) hirette de diğer ümmetlere de şhit olacaktır (33/45). mmetinin en hayırlı mmet olması (3/11; 2/143) ve teheccüd namazının ona has olmasıdır (17/79). Bunlar Hız. Peygamber'in şnının yceltildiğine it bazı delillerden sayılabilir.

İman, izzet ve şanın kaynağı olduğu için Hz. Peygamber gibi mü'min de azizdir. Bütün övgü makamları kendisine âit olan Allah'a imân eden insan izzet, şan ve şerefın en üst noktasına bağlanmış olur. Allah izzetin merciidir. İzzet Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Allah dilediğini aziz, dilediğini de zelil eder. Üstünlük ve şeref, mü'minin imânından yediği içtiği gıdasına kadar her işinde kendini gösterir (Abduh-Ersoy 1328: 73-4). Giyiminde, sosyal ilişkilerinde mü'min farklıdır, üstündür. Mü'min fakirlik ve zenginlik içinde iken de izzetlidir. İman eden kalple imân etmeyen kalbin sahibi, ölüyle diri arasındaki fark kadar büyük bir farkı yansıtır. Böylece Râzî'de imân etmenin şerefi ve üstünlüğü İnşirâh Suresi'nde öz ve veciz bir şekilde anlatılmakta, hikmetlerle dolu imtihan hayatında bireyin psiko-sosyal hakikatleri bilip yerine getirdiğinde mutlu ve huzurlu olabileceği müjdesi verilmektedir (Râzî 1981: XXXII/4-5).

E. Bir Zorlukla Beraber İki Kolaylık

Râzî'ye göre İnşirâh Suresi'nde "*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır*" (94/5-6) ifadesiyle önceki âyetlerde uygunluğu vardır. Şöyle ki: Müşrikler, Hz. Peygamber'i, fakirlikle ayıplıyor ve eğer bu ileri sürdüğü şeyden maksadın zengin olmak ise, sen Mekke ehlinin en zengini gibi oluncaya kadar senin için mal toplayalım diyorlardı. Dolayısıyla bu husus, Hz. Peygamber'in gücüne gidiyordu. Hatta aklına, bunların İslâm'dan, kendisi fakir olduğu ve onlar tarafından hakir addedildiği için yüz çevirdikleri fikri geliyordu. İşte, bu yüzden Allah, bu sûrede, Hz. Peygamber'e olan lütûflarını sayarak, "Senin için göğsünü açmadık mı? Senden yükünü, yani cahiliyyede içinde bulunduğun sıkıntıları kaldırıp atmadık mı?" buyurmuş, sonra da, Hz. Peygamber'in, kalbinden, müşriklerin kendisini fakirlikle ayıplaması sebebiyle duyduğu o sıkıntıyı silmek için, dünyada müstağni kılacağı vadinde bulunmuştur. Bunun delili ise "İnnemea'l-usri yusran" ifâdesinin başına, "fâ" harfinin gelmesidir. Buna göre Allah âdeta, "*Onların dediklerine ve senin içinde bulunduğun malının azlığına üzülmeye. Çünkü dünyada iken, senin için, sana yetecek kadar bir kolaylık tahakkuk edecektir*" demek istemiştir (Râzî 1981: XXXII/4-5).

Râzî, Abdullah b. Abbas (ö.68/687-88) ve Ebü'l-Hasen Mukatil b. Süleymân'ın (ö.150/767) yorumlarını burada nakleder: İbn Abbas: "Allah adeta, bu âyette iki kolaylık arasında bir zorluğu yarattım demektir. Bunun anlamı, bir zorluk kesinlikle iki kolaylığa galib gelemez" demektir. Mukatil ise ifadenin Hz. Peygamber'in, "Bir zorluk, kesinlikle iki kolaylığı yenemeyecek..." dediğini ve bu âyeti okuduğunu rivâyet etmiştir. Râzî, bu mânânın izahı sadedinde şunları söyler: Bu âyetlerdeki "usr" kelimesi, her iki yerde de elif-lâm'lı olarak "el-usru" şeklinde gelmiştir. Halbûki burada daha önce geçmiş belirli herhangi bir şey de yoktur. Bu demektir ki bu ifadeler, hakiki manaya alınırlar. Böylece, her iki yerde geçen "el-usru" kelimesiyle, ayrı ayrı iki şey değil, tek bir şey, zorluk kastedilmiş olur. Ama her iki yerde de nekire olarak geçen "el-yusu" kelimesi ile başka bir şey kastedilmiştir. Bu demektir ki "el-usru" ve "el-yusu", ayrı ayrı şeylerdir. Mürselât sûresinde on defa "*O gün (Peygamber'i ve âhireti) yalan sayanların vay haline!*" cümlesi tekrar edilir. Yani nebilerin haber verdiği bütün Tevhid, Nübüvvet ve Meâd ahvaline imân etmez ve nasıl inkâr eder yalanlarımız, diyerek işin ciddiyeti ve önemine işaret edilir (Râzî 1981: XXX/270 vd).

Râzî'ye göre "*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır*" (94/5-6) ifadesinde tekrarın maksadı, manayı gönüllere yerleştirmek ve kalblere sokmaktır. Aynı şekilde bu ifade, "Bana, Zeyd Zeyd geldi" ifadesinde olduğu gibi, tekil kelimelerin tekrar edilişi gibidir. Âyetteki "iki kolaylık" ile dünya kolaylığı, yani beldelerin kolayca fethedilişi ile âhret kolaylığı, yani cennet mükâfatının elde edilişi kastedilmesi de

muhtemeldir. Bunun delili ise Allah'ın, "De ki: "Sizler, bizim için en güzel iki şeyden birisini bekleyip duruyorsunuz..." (9/52) âyetidir ki; bu "en güzel iki şey" ise zafer kazanmanın güzelliği ile cennet mükâfatıdır. O halde, Hz. Peygamber'in, "Bir zorluk, kesinlikle iki kolaylığı yenemeyecek..." (Mâlik trs: "Cihad", 6) ifâdesinden kastedilen mana, işte bu olabilir.

Râzî'nin düşüncesinde dünyanın zorluğu, hem dünyanın hem de âhiretin kolaylığına nisbetle, işte ufacık ve az bir şey mesabesinde. Burada şöyle iki soru sorulabilir: *Birincisi*; "yusran" kelimesindeki nekralık ne ifade eder? Râzî'ye göre bu, tefhîm ve tazim içindir. Buna göre adeta, "İnne mea'l-usri yusran" denilirken, "Bir zorluğa karşılık ne büyük bir kolaylık ne yüce bir kolaylık vardır" denilmek istenmiştir. *İkincisi*; kolaylık zorlukla birlikte olamaz. Çünkü bunlar, iki zıt şey olduklarından bir arada bulunamazlar. Râzî, zorluktan sonra kolaylığın meydana gelişi, kısa bir zaman içinde olacağından bu kesin addedilişi adeta "kolaylık"la birlikte kabul edilmiştir, demektedir (Râzî 1981: XXXII/4-5).

Râzî, zorluklar ve meşakketler karşısında sabır ile Allah'tan yardım istemek kulun görevi olduğunu söyler. (Râzî 1981: II/51 vd). Râzî'ye göre Allah'ın zorluklardan sonra kula kolaylık vermesi O'nun hikmeti ve lüfundandır. Hakîm olan Allah'ın maksadı, insanları taata ve ibadetlere çekmektir. Böylece O, bazen bir taatin ücretini (sevabını) iki katına çıkarır. Örneğin "Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır, zorlukla beraber bir kolaylık vardır" (94/5-6) buyurarak bir zorluğa iki kolaylık vadeder. Ancak bu kolaylık, zamana ve mekân açısından bazen on, bazen de yediyüz katına çıkarılır. Bütün bunlardan Allah'ın asıl maksadının mükellefi ibadete çekerek onu dünyaya dalmaktan korumak istemesidir. İşte bu yüzden Beytullah ve Zemzem, diğer yerlere ve sulara üstün kılınmış; Ramazan diğer aylardan üstün tutulmuş; Cuma, diğer günlerden faziletli sayılmış ve Kadir gecesi diğer gecelerden faziletli kılınmıştır (Râzî 1981: XXXII/32).

Birey ve toplum hayatında psiko-sosyal işlerin iyi veya kötü, mükâfat ve cezayı gerektiren cinsten olmak üzere farklı olduklarını Allah şöyle beyan etmektedir: "Kim verir, ittika eder ve o en güzeli de tasdik ederse, Biz de en kolaya hazırlarız. Amma kim de cimrilik eder, kendisini müstağni görür ve o en güzeli yalanlarsa, Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız" (92/5-10). Râzî'ye göre "vermek"ten murad; ister farz, ister nafîle türünden olsun, köle azad etmek, esirlerin fidyesine destek sağlamak, Müslümanları düşmanlarına karşı takviye etmek gibi bütün hayırlı hususlarda mal infakıdır. Allah, muttaki özelliğiyle ister farz, ister nafîle olsun, birey ve toplum hayatında kendi yolunda verilen ve yapılan psiko-sosyal her davranışı kolaylaştırmakta ve "Artık kim verir ve sakınırsa biz de onu en kolaya hazırlarız (onda başarılı kılarız)"(92/5-7) müjdesini vermektedir (Râzî 1981: XXXI/201-2).

Râzî, Allah'ın İnşirâh Sûresi'nde "Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır" (94/5-6) diyerek tekraren bu zorluklarda sabır, sebat ve azim gibi hakikatleri dile getirmesi, insanın idrâki için olmalıdır (Râzî 1981: XXXII/4-5), demektedir.

F. Çalışarak İstirahat

Râzî'ye göre İnşirâh Sûresi'nde "Öyleyse, boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel" (94/7-8) ifadesiyle kendinden öncekilerle münasebeti vardır. Allah Hz. Peygamber'e, daha önceki nimetlerini sayıp, kendisine ve ümmetine, ileride birtakım nimetler ihsan edeceği va'dini verince, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'i, bu nimetlere şükretmeye ve kulluk

hususunda sa'yu gayret göstermeye teşvikle "Bir işi bitirince, hemen bir başka işe giriş" demiştir (Râzî 1981: XXXII/5).

Râzî, "boş kaldın mı hemen başka işe koyul" ifadesi, "farz namazlarını bitirdiğinde, yaptığın duâda, Rabbine sarıl ve talebin konusunda O'na yönel. O, sana verir. Teşehhüd'ü bitirince yani selam verince, dünyanın ve âhiretin için duâ et. Dünya işlerini bitirdiğinde, kalk ve namaz kıl. Farz namazlarını bitirdiğinde, gece namazı kılmaya kalk. O halde, bir ibadeti bitirdiğinde, başka bir ibadete koyul vb. anlamlarının da verilebileceğini söyler (Râzî 1981: XXXII/6). Buna göre âyetteki ifadelerle psiko-sosyal fiillerin birbirine eklenmeleri ve herhangi bir zamanın boş geçirilmemesi; birini bitirdiğinde diğerini yapmaya koyulması manası kastedilmektedir. Yani insanın ömrü, zamanı çok değerli olduğundan Allah rızası için bir amel işlediğinde dinlenmek için diğer bir amele yönel. Çalışarak istirahat et, demektir (Râzî 1981: XXXII/6).

Râzî'ye göre "Yalnız Rabbine yönel" (94/7-8) ifadesinde "Rabbe yönelme" iki şekilde izah edilebilir. *Biri*; "rağbet ve arzunu; ancak Allah'a tahsis et. Ancak, O'na tevekkül ederek, O'nun lütfunu iste..." demektir. *Diğeri*; "din, dünya ve düşmanlarına karşı muzafferiyyet elde etme gibi arzuladığın diğer şeyler hususunda Rabbine yapış ancak..." Bu ifade (Rağben), "rağgıb..." şeklinde de okunmuştur ki, buna göre mana, "İnsanları, Allah katında olan şeyleri istemeye teşvik et, arzulandır" şeklinde de yorumlanabilir (Râzî 1981: XXXII/7).

Allah'ın "O halde O'nu vekil edin" (73/9) ifadesi, "O'ndan başka tanrının olmadığı sabit olunca, O'nu vekil ve dayanak edinip, bütün işlerini O'na havale etmen gerekir" demektir (Râzî 1981: XXX, 180). Râzî'nin düşüncesinde Rabbe yönelmek dünyayı âhirete çevirebilmektir. "Kim de mü'min olarak âhireti diler, onun için bir gayretle çalışırsa, işte onların çalışmaları makbul olur" (17/9) buyurarak psiko-sosyal davranışları özgür iradesiyle yapanların dünya ve âhiret mutluluklarının elde edilebileceklerini belirtmiştir. Hz. Peygamber, gelmiş ve geçmiş günahları bağışlandığını bilmesine rağmen "şükreden bir kul olmamayı mı?" (Müslim 1981: "Sıfatu'l-Münafikun", 81) diyerek hiç vaktini boşa harcamamış, kullukla meşgul olmuş, Rabbe yönelmeden geçirilen işin ve zamanın sonuçsuz kalacağını söylemiştir (İbn Mâce 1981: "İkameti's-Salavat", 192; "Nikâh", 19). Mü'min, "Rabbinin adını an ve bütün benliğine O'na yönel" (73/8) emri gereğince her an ve zaman Allah'a yönelmelidir.

SONUÇ

İslâm'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in maruz kaldığı psikolojik ve sosyolojik sıkıntılar karşısında kendisini ve fakirlikten dolayı aşığılananları teselli amacıyla nâzil olduğu düşünülen İnşirâh Sûresi'nde, zâhirde Hz. Peygamber'e yapılan bu hakikatlerin nebinin üzerinden bütün insanlara olabileceği muhtemeldir. Allah, insanın önemli uzuvlarından olan sadr; yani gönlünü imâna açmasını ve inşirah bulmasını istemektedir. Önemli kelâm ve felsefe âlimi Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), gönlün huzur ve sukûnet bulması, gelecek endişesi, stres, sıkıntı ve dertlerden kurtulması, başarıyı elde etmesi vb. gibi psiko-sosyal unsurlar, kişinin fert ve toplum hayatında bir yer ve değer kazanması açısından önemli arzettiğini söyler. Çünkü inanan insan sırtındaki dünya meşakkat, sıkıntı ve zorluklarını sabırla yenen, kolaylık yollarını araştıran, hikmet dolu imtihan dünyasında başa gelen bütün zorlukları şikâyet etmeden sabrederek karşılama ile nimetlere şükretme sonunda kolaylık ve güzelliklere dönüşebilen kişidir. İnşirâh Sûresi'nde belirtilen "belini büken yükün üzerinden kaldırılması", Râzî'ye göre Hz. Peygamber'in nübüvvet görevini yapıp yapamama endişesi ve görevin ağırlığı olabileceği

gibi ümmetinin günahları da olabilir. Bu endişe, Hz. Peygamber'in gelmiş ve geçmiş günahları bağışlanarak giderilmiş (48/2), Allah günah işleyen ümmetinin şirke bulaşmayan günahlarını tevbe istiğfarla âhirette de şefaate affedecek müjdesiyle de Hz. Peygamber rahatlatılmış, hem Hz. Peygamber'in hem ümmetinin sırtından maddî-manevî endişe ve yükler kaldırılmıştır. Allah gönlünü imâna açan kullarını hidayet etmek ve imân lütfuyla şereflendirdiği gibi nebilerin üzerinden yükü kaldırmakla ismet özelliğine de vurgu yapmaktadır. Çünkü nebiler nübüvvet, risâlet görevlerinde Allah tarafından korunmuşlardır.

Allah “*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır*” ifadesinde “bir zorluk kesinlikle iki kolaylığı yenemeyecek” demek gibi gönlü imâna inşirâh olan bireyin bütün zorlukları sabır, sebat ve azimle yeneceğinin de müjdesini verilir. Râzî'ye göre ebedî saadet yolculuğunda hikmet dolu dünyada 24 saatini kulluk şuuru içinde geçiren, geçirmek durumunda olan bir kul için "faaliyet dışı kalmak, boş durmak" mânasında istirahat söz konusu olamaz. Mü'minin ölümü nasıl geçici hayattan ebedî hayata intikal ise istirahati de bir işten bir başkasına geçmek veya bir işin yerine bir başkasını ikâme etmek şeklinde olmalıdır. Yani kulun Allah rızası için bir amel işlediğinde dinlenmek için diğer bir amele yönelmesi ve boş durmadan çalışarak istirahat etmesi tevekkülle Allah'a yönelmesi önerilir. Hz. Peygamber de insanların çoğunun sıhhat ve boş vakit konusunda aldanıp değerlendiremedikleri uyarısını da yapar. Kulun imtihanlarla dolu dünya yolculuğunda ömrünün, zamanın çok değerli olması ve hüsrâna düşmemek için her an hikmetli işler yapmak görevidir. Mü'min inandığı Allah'ın adını anarak bütün benliğiyle O'na yönelerek geçici dünya hayatını ebedî hayata dönüştürebilme irâdesine sahip olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abduh, M.-Ersoy, M.Âkif, (1328). “*Tefsir-i Sûre-i İnşirâh, 1-8*”, Sebilü'r-Reşad (Sırat-ı Müstakim), c. I-VIII, sy. 5-187, 22 Mart, ss.73-74.
- Abdulcebbar, K. (2013). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, İstanbul; Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Ahatlı, E, (2010). “*Şakk-ı Sadr*”, DİA, cilt: 38, İstanbul; TDV Yay., ss.309-310.
- Buhârî, E.A. (1981). *el-Camiu's-Sahih*. İstanbul; Çağrı Yay.
- Carrel, A. (2001). *Dua*. Çev. M.Alper Yücutürk, İstanbul; y.y.
- Fârâbî, E.N. (1994). *Kitabu Ara'i Ehli'l-Medineti'l-Fadla*. Beyrut; Dâru Mektebetü'l-Hilal.
- Fârâbî, E.N. (1995). *Siyasetü'l-Medeniyye*. Beyrut; Dâru Mektebetü'l-Hilal.
- Hökelekli, H, (1998). *Din Psikolojisi*, Ankara; TDV. Yayınları.
- İbn Mâce, E.A. (1981). *es-Sünen*. İstanbul; Çağrı Yay.
- İbnu'l-Esir, E.H. (1966). *el-Kamil fi't-Tarih*. Kahire; y.y.
- Kuşeyri, A. (1978). *Kuşeyri Risâlesi*, terc. Süleyman Uludağ. İstanbul; y.y.
- Mâlik, İ., (trs.). *Muvatta*, Beyrut; y.y.
- Mâtürîdî, E.M., (2005). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. Bekir Topaloğlu. İstanbul; Mizan Yay.
- Mâtürîdî, E.M., (2005). *Kitabu't-Tevhid*. tahk. Bekir Topaloğlu. Ankara; İsam Yay.

- Müslim, E.M. (1981). *es-Sahih*. İstanbul; Çağrı Yay.
- Murtaza, Ş. (1376). *Tenzihu 'l-Enbiya*. Kum; Emir Matb.
- Oral, O., (2014). *Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı*, Kayseri; ERÜ SBE Doktora Tezi.
- Oral, O., (2017). “*Mâtürîdî'de İnşirâh Sûresi ve Psiko-Sosyal İmânî Hikmetler*”, The Journal of Turk-Islam World Social Studies/Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık.
- Oral, O., (2017). “*Fahreddin Razi'ye Göre Hz. Âdem İle Hz. Nuh'un İsmeti Problemi*”, Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of Turk-Islam World Social Studies, Yıl: 4, Sayı: 10, Mart.
- Oral, O., (2017). “*Fahreddin Râzî'de Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın İsmeti Sorunu*”, İslami Araştırmalar, cilt: XXVIII, sayı: 2, ss. 120-136.
- Râzî, F., (1905). *Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu Esmâillâhi Teâlâ ve 's-Sıfât*. Mısır; y.y.
- Râzî, F., (1978). *el-Muhassalu'l-Efkârî'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn mine'l-Ulemâ ve'l-Hukemâ ve'l-Mütekellimîn*. çev. Hüseyin Atay, Ankara; AÜİF Yay.
- Râzî, F., (1981). *Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut; Darü'l-Fikr.
- Râzî, F., (1986). *İsmetü'l-Enbiya*, tahk. M.Hicazi, Kahire; Mektebetü'l-Hancı.
- Râzî, F., (1987). *el-Metâlibü'l-Âliye mine'l-ilmî'l-İlahî*, tahk. A.Hicâzî es-Sekka, Beyrut: y.y.
- Râzî, F., (1996). *Meâlimu Usuli'd-Din*. çev. Nedim Macit, İslâm İnancının Ana Konuları, İhtar Yay., Erzurum; İhtar Yay.
- Şahinkaya, R., (1979). *Psiko-Sosyal Yönleriyle Âile*. Ankara; Kardeş Yay.
- Taftazânî, S. (1998). *Şerhu'l-Makâsîd*. tahk. A.Umeyre-S.Mûsa Şeref, Beyrut; Alemü'l-Kütüb.
- Taftazânî, S. (2013). *Şerhu'l-Akâid*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul; Dergâh Yay.
- Tarhan, N., (2004). *Mutluluk Psikolojisi Stresi Mutluluğa Dönüştürmek*, İstanbul; y.y.
- Tirmizi, E.İ., (1981). *es-Sünen*, İstanbul; Çağrı Yay.
- Topaloğlu, B.-Çelebi, İ., (2010). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul; İsam Yay.